

Nr
6/2007

**ANALIZY
RAPORTY
EKSPERTYZY**

Agnieszka Kwaśniewska

**„PLAN ROZWODU” JAKO
SPOSÓB NA ROZSTANIE**

**O POTRZEBIE PROWADZENIA
MEDIACJI W SPRAWACH RODZINNYCH**

Stowarzyszenie
Interwencji
Prawnej

1. Wstęp – problemy rozstania

Przychodzi dzień, gdy ludzie, którzy kochali się przez wiele lat, decydują, że nie mogą i nie chcą już dłużej być ze sobą. Niestety, jest to najczęściej moment, w którym w ich życiu pojawiły się już animozje, żale, czasem wręcz nienawiść wobec drugiej strony. Powoduje to często frustrację i zniechęcenie do wszelkich działań. Często podnosi się, iż rozwód jest drugim po śmierci osoby bliskiej przeżyciem traumatycznym. W tym wypadku umiera miłość między dwojgiem ludzi.

Rozwód nie ogranicza się do faktu rozejścia się dwojga ludzi. Jest to formalne potwierdzenie długotrwałego procesu. Oznacza on konieczność redefinicji własnej osoby, własnego systemu wartości i własnego miejsca w świecie. W przeważającej liczbie przypadków niezaspokojone potrzeby emocjonalne, nieujawnione uczucia wobec partnera i zaistniałej sytuacji zaburzą wzajemną komunikację, co powoduje powstawanie barier w poszukiwaniu obustronnie zadowalającego porozumienia¹.

Im dłuższy jest proces rozpadu związku i większa jest jego złożoność, tym większy jest poziom napięcia oraz negatywnych emocji. Te uczucia powodują brak możliwości efektywnej komunikacji i wydatnie utrudniają jakiegokolwiek porozumienie w podejmowaniu decyzji okolorozwodowych, takich jak np. podział majątku wspólnego, opieka nad dziećmi.

Rozstanie jest jednocześnie momentem, w którym istnieje potrzeba współpracy między rozchodzącymi się osobami. Rozejście się powoduje bowiem sytuację, w której należy podzielić między dwie osoby to, co od dawna było wspólne. Gdy dodatkowo dwie strony są ze sobą skłócone, dojść do porozumienia jest jeszcze trudniej.

W momencie ogłoszenia rozwodu między małżonkami powstaje rozdzielność majątkowa. Powoduje ona, iż każde z byłych małżonków jest w połowie współwłaścicielem przedmiotów i praw będących w majątku wspólnym w trakcie trwania małżeństwa. Istnieje możliwość przeprowadzenia szczegółowego podziału majątku w postępowaniu rozwodowym, ale tylko, gdy nie spowoduje to nadmiernej zwłoki w postępowaniu (art. 58 § 3 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego – dalej kro). W większości przypadków jest to więc niemożliwe.

Obligatoryjnym rozstrzygnięciem sądu w wyroku rozwodowym objęte jest ustalenie sposobu korzystania ze wspólnego mieszkania, podział wspólnego mieszkania lub przyznanie go jednemu z małżonków. Orzekając o wspólnym mieszkaniu, sąd uwzględnia przede wszystkim potrzeby dzieci i małżonka, któremu powierzone jest wykonywanie władzy rodzicielskiej.

Źródłem konfliktu bywa także zobowiązanie do alimentacji wobec byłego współmałżonka i dzieci. Zgodnie z art. 58 § 1 kro sąd w wyroku rozwodowym orzeka, w jakiej wysokości każdy z małżonków obowiązany jest do ponoszenia kosztów utrzymania i wychowania dziecka. Do kosztów

¹ A. Pietrzyk: Mediacja rozwodowa. Propozycja współpracy psychologów i prawników w reformowaniu prawa rozwodowego, w: B. Czech (red.): Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego? Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej dnia 21 i 22 września 1995 r. w Katowicach, Katowice 1997, s. 357-358.

tych wlicza się osobiste starania o wychowanie dziecka. Rodzic, któremu zostaje ograniczona władza rodzicielska do wykonywania określonych obowiązków i uprawnień w stosunku do dziecka, spełnia swój obowiązek ponoszenia kosztów utrzymania i wychowania dziecka poprzez płacenie alimentów na dziecko.

W sprawie rozwodowej jedno z małżonków może dochodzić roszczeń alimentacyjnych od drugiego z nich na wypadek orzeczenia rozwodu. Z treści art. 60 kro wynika, iż z chwilą prawomocnego orzeczenia rozwodu wygasa definitywnie obowiązek alimentacyjny względem małżonka, który został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia i jedynie uprawnionym do alimentacji jest małżonek nie ponoszący winy. Natomiast obowiązek ten istnieje między rozwiedzionymi małżonkami, jeżeli żadne z nich nie ponosi winy rozkładu pożycia bądź też jeżeli sąd zaniechał orzekania o winie, a także jeśli orzeczono rozwód z winy obojga małżonków.

Przesłanką zwykłego obowiązku alimentacyjnego jest niedostatek małżonka uprawnionego rozumiany jako niemożność zaspokojenia swoich usprawiedliwionych potrzeb własnymi siłami w całości lub w części. Natomiast obowiązek małżonka wyłącznie winnego nie istnieje obligatoryjnie w każdym przypadku, gdy spełnione są ogólne przesłanki określone w art. 60 § 2 kro.² Istotne jest porównanie każdorazowej sytuacji materialnej małżonka niewinnego z tym położeniem, jakie istniałoby, gdyby rozwód nie został orzeczony.

Obowiązek alimentacyjny wygasa z chwilą śmierci zobowiązanego lub uprawnionego albo gdy małżonek uprawniony zawiera nowy związek małżeński oraz gdy żadne z małżonków nie zostało uznane wyłącznie winnym. Obowiązek wygasa po upływie pięciu lat od daty uprawomocnienia się wyroku rozwodowego, chyba że sąd (na skutek powództwa małżonka uprawnionego) w wyjątkowych przypadkach przedłuży okres pięcioletni.

Jedną z przesłanek negatywnych rozwodu jest dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków. Sąd bada, czy rozwód rodziców nie wpłynie negatywnie na dobro dziecka, ujmowane jako „zespół świadczeń tak materialnych, jak i duchowych, odnoszących się zarówno do osoby, jak i majątku dziecka, dotyczących jego rozwoju fizycznego, jak i duchowego oraz mających za przedmiot w równej mierze intelekt dziecka, jak i jego wolę”³.

Konflikty między rodzicami nigdy nie są dobre dla dziecka, w szczególności w wypadku, gdy rodzice angażują dzieci w ich rozwiązanie. Najczęściej zdarza się to poprzez zmuszanie do opowiedzenia się po jednej ze stron. Takie sytuacje niszczą więzi między dzieckiem a jednym lub nawet

² K. Piasecki (red.): Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2006, s. 458.

³ K. Piasecki (red.): Kodeks rodzinny..., s. 330. Szerzej o pojęciu dobra dziecka - J. Maciniak: Treść i sprawowanie opieki nad małoletnim, Warszawa, 1975, s.10: „Przez pojęcie ‘dobra dziecka’ należy rozumieć przede wszystkim jego interesy osobiste, a więc troskę o jego rozwój fizyczny i duchowy oraz należyte przygotowanie do pracy odpowiednio do jego uzdolnień i zgodnie z interesem społecznym, jak również interesy majątkowe małoletniego, przejawiające się w prawidłowym zarządzaniu jego majątkiem, właściwym przeznaczeniu płynących z niego dochodów oraz pozostawieniem w miarę możliwości nienaruszonej substancji majątku.”

oboje rodziców i są zagrożeniem na przyszłość, ponieważ dziecko wynosi wzory rozwiązywania konfliktów w rodzinie takie, jakie miało w domu.

Obok problemów bardziej psychologicznych, istnieje konflikt w kwestiach podziału praw i obowiązków wobec dzieci po rozwodzie. Dotyczą one miejsca zamieszkania dzieci, ich opieki i wychowania, podejmowania decyzji w ważnych dla dziecka sprawach (np. wyjazdu zagranicę), kontaktów z drugim rodzicem i jego rodziną. Walki o dzieci są najbardziej zaognionymi i najcięższymi konfliktami okołorozwodowymi, gdyż w ich centrum stoi żywy człowiek. Zgodnie z art. 58 § 1 kro sąd w wyroku rozwodowym rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem małżonków. Oznacza to, że nie można pominąć tej kwestii w czasie postępowania rozwodowego.

Oczywiście, we wszystkich wyżej wymienionych przypadkach można poddać się trybom postępowania sądowych, wielu oddzielnym sprawom i co najważniejsze, decyzjom sądu, nie zawsze zadowolającym obie strony. Powstaje tylko pytanie - po co? Uważam, że lepiej jest zdecydować o rozstaniu, jego zasadach oraz podziale praw i obowiązków byłych małżonków w sposób satysfakcjonujący i dający nadzieję, że relacje między stronami będą poprawne. Taką możliwość daje mediacja skierowana przez sędziego w trakcie postępowania rozwodowego, ale także mediacja prywatna przed rozwodem lub po jego orzeczeniu. Celem mediacji nie musi być sanacja małżeństwa, a pomoc kiedyś bliskim sobie osobom w rozstaniu się bez nienawiści i pogardy, aby w przyszłości mogły współpracować dla dobra dzieci i zapobiegły ewentualnym konfliktom.

Spostrzeżenia zawarte w tej pracy mogą być wykorzystane także w sytuacji ustanowienia separacji, która, jak podkreślają niektórzy autorzy, a których zdanie ja podzielam, może być sytuacją czasową, pomagającą w opanowaniu emocji i powrotowi do małżeństwa. Mediacja w tym wypadku może być jeszcze bardziej pomocna niż w sprawie rozwodowej, gdyż tutaj może być wykorzystana jako pomoc w powrocie do małżeństwa.

W niniejszej pracy przedstawię moje spojrzenie na wykorzystanie mediacji w sytuacji ustania małżeństwa za życia małżonków. Inspiracją do pogłębienia wiedzy na temat mediacji w prawie rozwodowych jest dla mnie tzw. plan rozvodu stosowany w Stanach Zjednoczonych. W USA od lat siedemdziesiątych poprzedniego wieku rozwija się praktyka mediacji rodzinnych. System obligatoryjnych mediacji sądowych w sprawach rodzinnych został po raz pierwszy wprowadzony w 1981 roku w Kalifornii. Mediacje są obowiązkowe dla wszystkich rodziców toczących spór o opiekę nad dziećmi lub regulację kontaktów z nim w związku ze złożeniem pozwu rozwodowego. Intencją wprowadzenia systemu mediacji obligatoryjnych była chęć zapobieżenia sytuacjom, w których, jeśli jedna ze stron odmówiłaby udziału w mediacji, to tym samym zmuszałaby całą rodzinę do udziału w procesie sądowym.⁴ Zasadą jest, że sąd nie wyda rozstrzygnięcia zanim nie nastąpi próba rozwiązania sporu poprzez mediację. Dziś właściwie we wszystkich stanach istnieje możliwość przeprowadzenia

⁴ H. Przybyła – Basista: Zmiany w prawodawstwie rodzinnym na świecie a rozwój praktyki mediacyjnej, *Mediator* nr 1/2003 (24), s. 13.

postępowania mediacyjnego w wypadku rozwodu, nie wszędzie jednak jest to obligatoryjne. Stan Washington w 1986 roku wprowadził obowiązek wypracowania planu opieki rodzicielskiej po rozwodzie (*parenting plan*). Plan ten może być zawarty w drodze mediacji. Dopiero w sytuacji, gdy strony nie mogą się porozumieć, wkracza sąd. Wydaje się to dobrym pomysłem także na gruncie prawa polskiego. Uważam, że plan ten powinien nie tylko dotyczyć spraw związanych z rodzicielstwem, ale zawierać także aspekty majątkowe rozstania, bo konflikty na tym tle też działają destrukcyjnie na dzieci.

2. Mediacja i mediator

2.1. Co jest mediacja

Mediacja jest to dobrowolne i poufne porozumiewanie się stron znajdujących się w konflikcie w obecności bezstronnej i neutralnej trzeciej osoby – mediatora.⁵ Celem mediacji jest pomoc stronom w osiągnięciu własnej i wzajemnie akceptowalnej ugody dotyczącej spornych kwestii. Mediacja nie jest terapią! Jest wyjaśnianiem i wspieraniem stron w kierowaniu w konfliktem. Obejmuje analizę konfliktowych zachowań, wynikających z potrzeb emocjonalnych, dysfunkcjonalnej komunikacji lub obu przyczyn jednocześnie, uniemożliwiających rozwiązanie problemów na drodze kooperacji.

Celem mediacji okolorozwodowej jest osiągnięcie porozumienia w kwestiach: opieki nad dziećmi i ich kontaktów z drugim rodzicem, rozstrzygnięcia spraw finansowych i własnościowych oraz innych spraw, wymagających współpracy między byłymi małżonkami. Mediacja w tym wypadku powinna ograniczyć koszty psychiczne rozwodu.

Bardzo ważnym celem mediacji rozwodowej są działania, które umożliwiają ochronę dzieci skonfliktowanych partnerów. Mediacja powinna dać możliwość wypracowania wspólnych działań osłaniających dzieci przed negatywnymi skutkami konfliktu między dorosłymi.

2.2. Zasady mediacji

Na podstawie Rekomendacji Rady Europy nr R(99) 19 wyróżnia się pięć głównych zasad mediacji: dobrowolność, poufność, bezstronność, neutralność, akceptowalność. Dobrowolność na każdym etapie mediacji jest jej cechą koronną. To odróżnia ją od innych postępowań, w tym także niektórych alternatywnych (np. arbitrażu). Dobrowolność oznacza po pierwsze obowiązek mediatora odebrania zgody na przeprowadzenie postępowania mediacyjnego od obu stron. Nie można nikogo zmusić do uczestniczenia w mediacji, jak to jest np. w postępowaniu sądowym, gdy osoba pozwana staje się uczestnikiem postępowania nawet wbrew swej woli. Dobrowolność to także możliwość rezygnacji z mediacji na każdym jej etapie. Przerwać mediację bez żadnych konsekwencji można nawet w momencie podpisywania porozumienia.

⁵ Kodeks etyki mediatora, Polskie Centrum Mediacji, Warszawa 2003, s. 5.

Zasada poufności mediacji dotyczy tak pracy mediatora (jego immunitetu przed sądem), jak i samych stron (ich prywatności). Mediacja, jej przebieg, jak i rezultaty są objęte tajemnicą. Mediator nie może ujawnić nikomu informacji, uzyskanych w trakcie postępowania.

Bezstronność i neutralność to cechy, jakie powinien posiadać mediator. Neutralność jest to niezależność mediatora względem stron, brak osobistego interesu w wyniku mediacji oraz brak uprzedzeń wobec stron.⁶ Neutralność zobowiązuje mediatora, jak też osoby trzecie do ujawnienia wszelkich informacji o ewentualnych relacjach mediatora ze stronami, konflikcie interesów, doświadczeniach czy wiedzy, które mogłyby wpłynąć na działania mediatora.

Natomiast bezstronność odnosi się do konkretnych działań mediatora wobec stron – tego, by strony były przekonane, że są traktowane w sprawiedliwie. Objawia się ona w praktyce równym traktowaniem stron, poświęcaniem im uwagi w takim samym stopniu, nie przyjmowaniem podarunków oraz przygotowaniem komfortowego miejsca i czasu mediacji odpowiadającego obu stronom oraz dbanie o bezpieczeństwo spotkania.

Akceptowalność mediacji dotyczy akceptacji reguł i zasad mediacji, przebiegu i sposobu przeprowadzenia postępowania, osoby mediatora (m.in. jego płci), treści ugody. To strony, wspólnie z mediatorem wypracowują reguły, jakimi będą się kierować w trakcie postępowania. Przykładowo taką regułą może być odnoszenie się do siebie z szacunkiem, w tym poszanowanie odmiennego zdania, nie poruszanie pewnych tematów, nieużywanie słów wulgarnych. W sytuacji mediacji prywatnych to strony same wybierają osobę mediatora, ale także w mediacjach skierowanych przez sąd strony mogą zdecydować o zmianie mediatora, w związku np. z jego postawą wobec stron, przewagą płci, która powoduje dyskomfort jednej ze stron. Zasady powyższe pomagają we wspólnej pracy w kierunku stworzenia wzajemnie akceptowalnego porozumienia na przyszłość.

Ważnym jest, by w mediacji uczestniczyły tylko osoby zdolne do podejmowania świadomych i samodzielnych decyzji oraz odpowiedzialne za realizację zawartych porozumień. Tylko osoby posiadające te cechy mogą podjąć się trudu dojścia do konsensusu i dać gwarancję jego utrzymania. Dlatego też osoby przybyłe na mediację nie mogą być pod wpływem żadnych środków odurzających, jak też nie powinny być w jakikolwiek sposób uzależnione od drugiej osoby ani przez nią zdominowane. W mediacji mogą brać udział tylko osoby o pełnej świadomości swoich czynów, co wyklucza możliwość uczestnictwa osób niepełnosprawnych umysłowo.

2.3. Przebieg mediacji

Mediacja w polskim prawie cywilnym jest zupełnie odformalizowana, może się ona odbyć nawet bez posiedzeń wspólnych. Będzie to tzw. mediacja pośrednia, w której mediator przekazuje stronom ich stanowiska. Jednak modelowa mediacja składa się ze spotkań wstępnych i sesji wspólnych. Metody

⁶ A. Gójska, V. Huryn: *Mediacja w rozwiązywaniu konfliktów rodzinnych*, Warszawa 2007, s. 24.

wszczęcia mediacji zostaną opisane poniżej. W tym miejscu przedstawię przebieg samego postępowania mediacyjnego.

Niezwłocznie po rozpoczęciu postępowania mediacyjnego, mediator kontaktuje się ze stronami celem wyznaczenia spotkań wstępnych. Mediator ma różne możliwości kontaktu, w zależności od sytuacji. Jeśli sprawa kierowana jest przez sąd, posługuje się danymi otrzymanymi wraz z postanowieniem, jeśli sprawa jest prywatna, to strony same zwracają się do mediatora zostawiając mu swoje dane.

Spotkanie wstępne odbywa się oddzielnie dla każdej ze stron. Na spotkaniu tym mediator przedstawia stronie, czym jest mediacja, jakimi rządzi się zasadami. Informuje o prawach strony, konsekwencjach zawarcia ugody, jak też o opłatach. Odpowiada na wszelkie wątpliwości strony. Następnie wysłuchuje wersji wydarzeń, wypytuje o oczekiwania wobec drugiej strony i zbiera informacje o możliwościach ugodowego rozwiązania sporu. Na koniec mediator dopytuje jeszcze raz o zgodę na spotkanie wspólne i umawia jego termin.

Gdy obie strony wyrażą zgodę, po spotkaniach wstępnych dochodzi do sesji wspólnej, na której to strony są głównymi aktorami. Sesji wspólnych może być kilka, jednak każda ze stron, jak i mediator może uznać, że spotkania nie prowadzą do rozwiązania konfliktu i nie zgodzić się na kolejne. W trakcie sesji wspólnych strony przedstawiają swoje propozycje ugody, a mediator za pomocą technik prawidłowej komunikacji⁷ pomaga im dojść do porozumienia. Przebieg rozwiązywania konfliktu jest przedstawiony poniżej.

Mediacja może zakończyć się na każdym etapie. Jedna ze stron lub obie mogą odmówić podejścia do postępowania mediacyjnego, zrezygnować z niego w momencie spotkania wstępnego bądź zerwać negocjacje w trakcie sesji wspólnych. Możliwe jest też odstąpienie od podpisania ugody. Zakończyć mediację może podpisanie ugody, spisanej przez mediatora na podstawie wspólnych ustaleń stron, wypracowanych w trakcie sesji wspólnych.

2.4. Mediator

Mediator to bezstronna i neutralna osoba trzecia, która pomaga skonfliktowanym osobom znaleźć porozumienie satysfakcjonujące obie strony. Mediator powinien być osobą godną zaufania, dającą rękojmię przeprowadzenia prawidłowej mediacji⁸. W niektórych sprawach może nim być duchowny, osoba z sąsiedztwa, policjant, w innych najlepszym jest profesjonalny mediator, przeszkolony w prowadzeniu mediacji w konkretnym konflikcie.

Mediator buduje atmosferę zaufania i współpracy oraz przygotowuje strony do negocjacji poprzez spotkania wstępne. Ułatwia dialog między stronami konfliktu, pomagając w ustaleniu jego

⁷ Prawidłowa komunikacja polega na przekazywaniu i odbiorze informacji, w taki sposób, aby każda ze stron dialogu rozumiała drugą i sama była zrozumiana. Metodami prawidłowej komunikacji są np. dopytywanie, dowartościowanie.

⁸ Przez określenie „prawidłowa mediacja” rozumiem postępowanie zgodne z pięcioma podstawowymi regułami mediacji, przy zastosowaniu metod aktywnej komunikacji, bez względu na jego wynik.

reguł i przedmiotu oraz wentylacji emocji (między innymi poprzez przerwy i rozmowę na osobności z jedną ze stron oraz stosowanie innych technik mediacyjnych). Pomaga stronom wyrazić interesy i oczekiwania poprzez stosowanie technik prawidłowej komunikacji. Wspiera wyszukiwanie różnych rozwiązań, ale ich nie narzuca.⁹

Mediator jest też osobą, która pomaga w ocenie realności rozwiązań, wskazując na niezgodność z prawem postanowień (łącznie z odpowiedzialnością karną) lub nierealność w zakresie realizacji poszczególnych punktów ugody. Mediator zapisuje zawarte porozumienie w ramy formalnej ugody, pomaga stronom ustalić gwarancje jej wykonania, co także zapisuje w ugodzie oraz informuje o jej skutkach prawnych i sposobach jej zatwierdzenia.

Zgodnie z polskim prawem wyróżnia się mediatorów stałych i powołanych *ad hoc*, do konkretnej sprawy. Stały mediator to osoba wpisana na listę stałych mediatorów prowadzoną przez organizację społeczną lub zawodową, o której informację organizacja przesłała prezesowi sądu okręgowego (art. 183² § 3 zd. 3 kodeksu postępowania cywilnego – dalej kpc). W praktyce organizacje przesyłają kopie list wraz z krótkim opisem kwalifikacji mediatorów. Na wpis na listę stałych mediatorów mediator musi wyrazić zgodę na piśmie. Stały mediator może odmówić prowadzenia sprawy tylko z ważnych powodów, o których zobowiązany jest powiadomić strony i sąd. Osoby nie będące stałymi mediatorami mogą odmówić prowadzenia mediacji bez ważnych przyczyn.

Mediatorem według kodeksu postępowania cywilnego może zostać osoba fizyczna, mająca pełną zdolność do czynności prawnych, korzystająca z pełni praw publicznych. Mediatorem nie może być czynny zawodowo sędzia. Środowisko mediatorów podnosi, iż takie postawienie wymagań jest zbyt ogólne i stwarza niebezpieczeństwo, że prowadzić mediacje będą osoby nie mające pojęcia o pracy mediatora i specyfice tego postępowania. W szczególności jest to niedopuszczalne w przypadku mediacji rodzinnych, gdzie standardy europejskie stawiają konkretne wymagania¹⁰ (Rekomendacja Rady Europy Nr R(98) 1 w sprawie mediacji rodzinnych). Także wyłączenie z kręgu potencjalnych mediatorów sędziów jest zjawiskiem dziwnym, gdyż w dużej ilości państw to właśnie sędziowie są najlepszymi mediatorami, a ponieważ obowiązuje ich zasada neutralności, nie ma niebezpieczeństwa, że prowadzić będą sprawy, które w jakimś stopniu wpływają na ich interesy. Oczywiście każda organizacja społeczna czy zawodowa wprowadza własne warunki, jakie muszą spełniać osoby, chcące być wpisane na jej listę mediatorów. Najczęściej wymaga się przeszkolenia, odpowiedniego wykształcenia, odbycia praktyki pod okiem doświadczonych mediatorów.

Mediatorem *ad hoc* może być każda osoba dająca rękojmię przeprowadzenia właściwie postępowania mediacyjnego. To do stron należy wybór takiego mediatora, który jest zapisany w

⁹ M. Nielaczna, A. Fiszer-Nowacka, A. Winiarska: Zasady i przebieg postępowania mediacyjnego, prezentacja szkoleniowa w ramach projektu „Prawo w Działaniu” – realizowanego przez SIP ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich (niepublikowane).

¹⁰ Między innymi mediator powinien posiadać wiedzę pozwalającą na dbanie o dobro dzieci stron, jak też umieć rozpoznać czy w rodzinie jest zagrożenie przemocą lub była ona stosowana wcześniej. Tylko odpowiednio wyszkolony mediator ma takie umiejętności.

umowie o mediację. Zapis może zawierać wskazanie konkretnej osoby, ale częściej będzie to zbiór cech, które powinien posiadać kandydat na mediatora. Wybór następuje w momencie powstania konfliktu.

Do zadań mediatora należy przygotowanie i przeprowadzenie sesji mediacyjnej w taki sposób, aby ułatwić stronom komunikację między sobą. Bez względu na formę zakończenia mediacji, mediator zobowiązany jest do przygotowania i przesłania do sądu protokołu z mediacji, jednak obwarowanego zasadą poufności. Obowiązkiem każdego mediatora jest także zachowanie bezstronności. Mediator powinien przygotować projekt ugody, zgodnie z ustaleniami stron.

Mediator nie może być świadkiem co do okoliczności, o których dowiedział się trakcie mediacji, chyba że strony postanowią inaczej (art. 259¹ kpc). Mediator ma prawo do wynagrodzenia i zwrotu wydatków, chyba że wyraził zgodę na prowadzenie mediacji bez wynagrodzenia.

Mediator odpowiada za niewykonanie lub nienależyte wykonanie swoich obowiązków na zasadach ogólnych zawartych w kodeksie cywilnym. Ze względu na zawarcie *de facto* umowy nienazwanej o świadczenie usług mediacyjnych, stosować można odpowiednio przepisy o umowie zlecenia. Mediator może być odpowiedzialny wobec stron za czyn niedozwolony, jeśli ze swej winy wyrządził stronom szkodę.

3. Podstawy prawne mediacji

3.1. Mediacja w prawie cywilnym

Mediacja w sprawach cywilnych została wprowadzona do postępowania cywilnego nowelizacją ustawy Kodeks postępowania cywilnego i niektórych innych ustaw z dnia 28 lipca 2005 r. (Dz. U. Nr 172, poz. 1438). Przepisy ogólne dotyczące mediacji znajdują się w księdze pierwszej kodeksu postępowania cywilnego (art. 183¹ do art. 183¹⁵) i są stosowane odpowiednio do postępowania w sprawach rodzinnych na podstawie art. 13 § 2 kpc.

Zgodnie z art. 10 kpc strony mogą zawrzeć ugodę przed mediatorem w sprawach, w których zawarcie ugody jest dopuszczalne. Ugody zawrzeć nie można w sytuacji, gdy nie można dysponować własnymi prawami lub określać zaistnienia stosunku prawnego. W ugodzie mediacyjnej strony mogą uregulować również kwestie nie objęte postępowaniem sądowym.

W zakresie przepisów szczególnych, dotyczących mediacji rodzinnych (art. 445² oraz art. 570² kpc), znajdują się kwestie, w których zawarcie ugody nie jest dopuszczalne, jako podlegające obligatoryjnemu rozstrzygnięciu w wyroku rozwodowym. W tych wypadkach porozumienie stron może być wzięte pod uwagę w rozstrzygnięciu merytorycznym sądu, ale nie podlegają one zatwierdzeniu przez sąd jako część ugody.

Ustawodawca uwzględnił podstawowe zasady mediacji. Dobrowolność mediacji jest zawarta w przepisie art. 183¹ § 4 kpc, który wskazuje, iż mediacja w toku sprawy jest prowadzona za zgodą stron oraz art. 183⁸ § 3 kpc, który daje możliwość odmówienia uczestnictwa w mediacji w razie skierowania sprawy przed sąd w terminie tygodnia od dnia ogłoszenia postanowienia lub otrzymania odpisu

postanowienia w tej sprawie, jeśli nie podpisała wcześniej umowy o mediację¹¹. Strony nie mają też obowiązku zawarcia ugody.

Poufność mediacji zapewnia art. 183⁴ § 1 kpc, który wprowadza niejawnosć postępowania mediacyjnego, ograniczając liczbę uczestników do stron, ich pełnomocników i mediatora. Mediator jest zobowiązany nie przekazywać informacji drugiej stronie, które otrzymał od jednej ze stron bez jej wyraźnej zgody. Mediator jest także zobowiązany do zachowania w tajemnicy wszelkich faktów, o których dowiedział się z związku z prowadzeniem mediacji, chyba że strony zgodnie zwolnią go z tego obowiązku (art. 183⁴ § 2 kpc). Mediator nie może być powołany na świadka na okoliczność powyższych faktów, chyba że zostanie zwolniony przez obie strony (art. 259¹ kpc).

Nie jest objęta poufnością jedynie ugoda mediacyjna, która przedstawiona jest sądowi celem zatwierdzenia lub wciągnięcia do protokołu. Jednakże nie można powoływać się na propozycje ugodowego rozwiązania konfliktu, które były proponowane i były przedmiotem negocjacji w trakcie postępowania mediacyjnego.

Mediacja cywilna charakteryzuje się dużym odformalizowaniem, nie ma żadnych przepisów regulujących szczegółowo prowadzenie postępowania mediacyjnego. A na gruncie prawa cywilnego „co nie jest zakazane, to jest dozwolone”. Możliwe więc jest przeprowadzenie mediacji w dowolnej formie, czyli bezpośrednio bądź pośrednio.

3.2. Przepisy szczególne dotyczące mediacji rodzinnych

Można wyróżnić trzy typy mediacji w sprawach rodzinnych: zmierzające do pojednania małżonków, mediację w sprawach organizacji sytuacji małżonków rozwodzących się lub występujących o separację bądź w innych sprawach rodzinnych.

Mediacja zmierzająca do pojednania małżonków zastąpiła zniesione posiedzenia pojednawcze przed sądem. W dzisiejszym stanie prawnym, w związku z nową wersją art. 436 kpc, jeśli istnieją widoki na utrzymanie małżeństwa, sąd kieruje strony na mediację. Strony mogą też same wystąpić z takim wnioskiem. Istnieje także możliwość zawieszenia postępowania celem przeprowadzenia mediacji. Wynikiem takiego postępowania jest pojednanie małżonków i ustalenie warunków wspólnego pożycia. Niedopuszczalne jest zawarcie ugody o rozwiązaniu małżeństwa, ale w wypadku nie dojścia do pojednania, strony w trakcie mediacji mogą dojść do porozumienia w kwestii podziału majątku, opieki nad dziećmi.

W sprawach o rozwód i separację przedmiotem mediacji są warunki rozstania, takie jak alimenty, sposób wykonywania władzy rodzicielskiej, sprawy majątkowe. W wypadku kwestii ujętych obligatoryjnie w wyroku rozwodowym sąd może na każdym etapie sprawy skierować strony do mediacji. W innych sprawach sąd może skierować na mediację tylko raz i w okresie do zamknięcia pierwszego posiedzenia.

¹¹ A. Gójska, V. Huryn: *Mediacja...*, s. 290.

W sprawach z art. 57, 58 i 61³ kro według doktryny zatwierdzenie ugody nie jest możliwe, nie ma jednak przeszkód, aby sąd zawarł jej postanowienia w wyroku, jako swoje rozstrzygnięcia. Mediacje można przeprowadzić także w innych sprawach rodzinnych, np. dotyczących wykonywania władzy rodzicielskiej.

Mediatorzy w sprawach rodzinnych w obecnym stanie prawnym nie mają stawianych wyższych wymagań niż inni mediatorzy cywilni, jednakże, gdy sprawę kieruje sąd, mediatorami mogą być kurator sądowy, osoba wskazana przez rodzinny ośrodek diagnostyczno-konsultacyjny albo stały mediator posiadający wiedzę teoretyczną i umiejętności praktyczne w zakresie prowadzenia mediacji w sprawach rodzinnych.¹²

3.3. Skierowanie sprawy na mediację

Sąd może skierować sprawę na mediację po wszczęciu postępowania sądowego. Należy to do autonomicznych decyzji sędziego, może on skierować sprawę do mediacji bez konsultacji ze stronami, jak też odrzucić ich wspólny wniosek o postępowanie mediacyjne. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy strony podpisały wcześniej umowę o mediację. W takim przypadku sąd, na zarzut pozwanego podniesiony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy, obligatoryjnie kieruje strony do mediacji.

Skierować na mediację można raz w ciągu całego postępowania. Skierowanie może nastąpić na pierwszym posiedzeniu wyznaczonym na rozprawę, potem skierować na mediację można tylko na wspólny wniosek stron. Dotyczy to także mediacji pojednawczej, gdy istnieją widoki na utrzymanie małżeństwa. Natomiast w trakcie postępowania rozwodowego lub separacyjnego w zakresie kwestii spornych związanych z alimentacją, opieką nad dziećmi, spraw majątkowych, sąd może skierować sprawę na mediację na każdym etapie postępowania.

Skierowanie może nastąpić na rozprawie bądź na posiedzeniu niejawnym. Strona w terminie tygodnia od ogłoszenia postanowienia lub doręczenia odpisu postanowienia może odmówić uczestnictwa w mediacji, informując o tym sąd. Jeśli strona wycofa się w późniejszym terminie, przyjmuje się, że musi pokryć koszty wynagrodzenia i wydatków mediatora.

Kierując sprawę na mediację, sąd wyznacza mediatora. Może wybrać osobę z listy stałych mediatorów bądź inną osobę spełniającą warunki bycia mediatorem. Strony mogą zdecydować, że mediację przeprowadzi dwóch mediatorów bądź też wybiorą inną osobę. W sprawach rodzinnych strony mają pierwszeństwo w wyborze osoby mediatora. Jeśli nie dojdą do porozumienia, sąd sam wyznaczy mediatora.

Sąd na wniosek stron może upoważnić mediatora do zapoznania się z aktami sprawy. W praktyce zdarza się, że sądy przesyłają ksero akt bądź ich część (pозew/wniosek, odpowiedź) wraz z postanowieniem o skierowaniu do mediacji.

¹² A. Gójska, V. Huryn: *Mediacja...*, s. 313.

Kierując sprawę do mediacji, sąd wyznacza miesięczny termin jej trwania, chyba że strony złożą wniosek o wyznaczenie dłuższego terminu. Postępowanie mediacyjne może być przedłużone w trakcie jego trwania na wspólny wniosek stron. Termin miesięczny jest terminem instrukcyjnym i jego przekroczenie nie powoduje negatywnych skutków dla stron i mediatora. Sąd może jednak wyznaczyć termin rozprawy bez względu na to, czy otrzymał protokół z mediacji. W praktyce sąd kieruje zapytanie do mediatora o postępy mediacji.

Skierowanie sprawy na mediację nie powoduje zawieszenia postępowania, sąd odracza rozprawę z ważnej przyczyny, a jej termin wyznacza z urzędu (art. 156 kpc). Zawieszenie może nastąpić na podstawie art. 178 kpc na zgodny wniosek stron i jest pozostawione do uznania sądu. Strony w trakcie okresu zawieszenia mogą przystąpić do mediacji we własnym zakresie. Postanowienie o skierowaniu na mediację jest niezaskarżalne co do zasady ani co do konkretnych rozstrzygnięć.

3.4. Mediacje prywatne

Mediacją prywatną jest postępowanie wszczęte przez strony, które same zgłoszą się do niezależnego mediatora, celem dojścia do porozumienia z jego pomocą. Do mediacji prywatnej dochodzi na podstawie umowy o mediację zawartej przez strony. Zgodnie z zasadą swobody umów, może ona być zawarta w dowolnej formie. W umowie powinny znaleźć się co najmniej postanowienia o sposobie wyboru mediatora, warunkach, jakie ma spełniać, o konkretnej osobie lub kilku kandydatach, na wszelki wypadek. W umowie można uregulować też inne kwestie, takie jak czas trwania mediacji, miejsce jej przeprowadzenia, podstawowe zasady.

Umowa o mediację nie wyklucza drogi sądowej w danej sprawie, jednakże jeśli powód złoży pozew do sądu bez przeprowadzenia próby mediacji, sąd na zarzut pozwanego podniesiony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy, skieruje strony do mediacji. Jeśli strona nie podejmie się uczestnictwa w mediacji bez uzasadnionej przyczyny, sąd może obciążyć ją kosztami, które wywołane są nie poddaniem się mediacji (art. 103 § 2 kpc).

Odrębną umową jest umowa stron z mediatorem, może ona zawierać postanowienia umowy o mediację, ale reguluje też szczegółowe ustalenia, związane między innymi z wynagrodzeniem mediatora oraz zakresem jego uprawnień i obowiązków.

W konfliktach rozwodowych spotkać się raczej można z podpisaniem umowy o mediację jednocześnie z podpisaniem umowy z mediatorem, gdyż nikt wcześniej nie myśli o zawieraniu tego typu umów „na przyszłość”.

3.5. Skutki wszczęcia mediacji

Wszczęcie mediacji ze skierowania sądu nie wpływa na bieg terminu przedawnienia, ponieważ przedawnienie zostało zatrzymane w momencie złożenia pozwu lub wniosku do sądu. Jeśli jednak mediacja jest prowadzona przed wszczęciem postępowania sądowego, z chwilą doręczenia mediatorowi

wniosku o przeprowadzenie mediacji zawierającego potwierdzenie doręczenia odpisu wniosku stronie przeciwnej, powoduje przerwanie biegu przedawnienia.

Mediacja nie zostaje wszczęta, zgodnie z art. 183⁶ § 2 kpc, mimo doręczenia mediatorowi wniosku o przeprowadzenie mediacji, jeżeli stały mediator, jak też mediator, do którego zwróciły się strony lub wyznaczony w umowie stron, w terminie tygodnia od dnia doręczenia mu wniosku o przeprowadzenie mediacji, odmówił jej przeprowadzenia albo druga strona nie wyraziła zgody na osobę mediatora. Nie wszczyna mediacji także sytuacja, w której strony nie zawarły umowy o mediację, a druga strona nie zgodziła na mediację.

Doręczenie mediatorowi wniosku może nastąpić w dowolny sposób, jednakże zawsze za pokwitowaniem. Ponieważ kodeks postępowania cywilnego nie określa skutków nie zachowania wymogów sporządzenia wniosku o mediację, należy uznać, iż jest on instrukcyjny¹³.

3.6. Uгода mediacyjna

Kodeks postępowania cywilnego przewiduje zatwierdzenie i nadanie klauzuli wykonalności każdej ugodzie zawartej przed mediatorem bez względu na to, czy była podpisana przed postępowaniem sądowym, czy w jego trakcie i niezależnie od tego, czy sąd skierował sprawę na mediację, czy strony udały się na nią z własnej inicjatywy (art. 777 pkt. 2a k.p.c.). Jeśli zawarto ugodę przed wszczęciem postępowania sądowego, mediator składa protokół z mediacji w sądzie, który byłby właściwy do rozpoznania sprawy według właściwości ogólnej lub wyłącznej. Sąd przeprowadza postępowanie zatwierdzające ugodę mediacyjną na wniosek stron. Samo złożenie przez mediatora protokołu z mediacji z załączoną ugodą nie jest wystarczające do zatwierdzenia jej przez sąd. Uгода zatwierdzona przez sąd ma walor ugody zawartej przed sądem i stanowi tytuł egzekucyjny. Sąd na wniosek strony nadaje jej klauzulę wykonalności. Możliwe jest jednak wykonanie umowy dobrowolnie. Jeśli uгода nie podlega wykonaniu w drodze egzekucji, sąd zatwierdza ugodę na wniosek strony postanowieniem wydanym na posiedzeniu niejawnym.

Sąd odmawia nadania klauzuli wykonalności albo zatwierdzenia ugody zawartej przed mediatorem w całości lub w części, jeśli uгода jest sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa, a także gdy jest niezrozumiała lub zawiera sprzeczności. W razie wątpliwości co do możliwości zatwierdzenia ugody, sąd może wyznaczyć rozprawę (art. 148 § 2 kpc).

Postanowienie sądu, którego przedmiotem jest zatwierdzenie ugody mediacyjnej na podstawie art. 349 § 1 pkt 10¹ kpc, może być przez strony zaskarżone. Zażalenie przysługuje także na postanowienie o nadaniu klauzuli wykonalności ugodzie zawartej przed mediatorem (art. 795 § 1 kpc). Zgodnie z art. 183¹⁵ § 2 kpc uzyskanie mocy prawnej przez ugodę zawartą przed mediatorem w wyniku zatwierdzenia przez sąd nie uchyla obowiązku zachowania szczególnej formy czynności prawnej.

¹³ A. Gójska, V. Huryn: *Mediacja...*, s. 304-305.

Po zawarciu ugody w sprawie, w której mediacja odbyła się po wszczęciu postępowania cywilnego, sąd umarza postępowanie ze względu na zbędność wydania wyroku (art. 355 § 1 kpc)¹⁴. Nie jest wymagane cofnięcie pozwu lub wniosku. Postanowienie o umorzeniu postępowania powinno nastąpić po uprawomocnieniu się postanowienia o zatwierdzeniu ugody. Sąd zamiast zatwierdzać ugodę, w wypadku, gdy mediacja odbyła się po wszczęciu postępowania cywilnego, może wciągnąć ją do protokołu i zatwierdzić jako ugodę sądową. Istnieje także możliwość wydania wyroku, w którym sąd zawiera postanowienia ugody mediacyjnej.

4. Rozstanie z pomocą mediacji

4.1. Rozwiązywanie konfliktu

Pierwszym etapem dojścia do porozumienia jest rozpoznanie i nazwanie konfliktu, gdy strony ustalają, co jest przedmiotem konfliktu. W mediacji dotyczy to odnalezienia wspólnego problemu, który można w trakcie sesji rozwiązać. Ustalenie, że nie jest to spotkanie mające na celu powrót do małżeństwa lub znalezienie źródła rozstania i winnego całej sytuacji, a jedynie np. podział majątku, daje szansę na szybsze porozumienie. Pierwsze próby znalezienia punktów wspólnych mediator zaczyna już w trakcie spotkań wstępnych, na których dopytuje strony, czego oczekują od mediacji i co chcą osiągnąć poprzez uczestnictwo w postępowaniu.

W trakcie pierwszej sesji wspólnej dochodzi do poszukiwania i najczęściej znalezienia możliwych rozwiązań. Dzieje się to za pomocą wstępnych wystąpień stron, w których to oboje przedstawiają swoje pomysły na przezwycięzenie konfliktu. Rolą mediatora jest dopilnowanie, by obie strony rozumiały w ten sam sposób przedstawione propozycje i miały takie same szanse na przedstawienie swoich propozycji. Z pomocą mediatora, stosującego techniki prawidłowej komunikacji, takie jak parafrazowanie, dopytywanie, dowartościowanie, strony wspólnie analizują przedstawione wcześniej propozycje rozwiązań, oceniają ich realność i zgodność z prawem. W trakcie analizy rozwiązań dochodzi do odrzucenia jakiejś ich części z różnych powodów, np. nierealności. Z pozostałych strony wybierają jedno rozwiązanie, które jest zadowalające dla obojga.

Gdy strony uzgodnią już jedno rozwiązanie, rozpoczynają wypracowanie sposobów jego realizacji. Dzieje się to podobnie do poszukiwania samego rozwiązania, czyli strony najpierw przedstawiają swoje propozycje realizacji, analizują ich realność i przydatność w zaistniałej sytuacji, a następnie wybierają jedną drogę realizacji.

Ze względu na powód przystąpienia do mediacji, czyli konflikt i brak porozumienia między stronami, musi nastąpić stworzenie gwarancji realizacji wybranego rozwiązania. Ponieważ osoby skonfliktowane nie ufają i nie wierzą sobie, bardzo ważnym jest, aby dać im poczucie bezpieczeństwa

¹⁴ A. Gójska, V. Huryn: *Mediacja...*, s. 318.

poprzez zabezpieczenie ich interesów, które zawarto w ugodzie mediacyjnej. Tylko takie postawienie sprawy daje możliwość uznania, że konkretny konflikt został rozwiązany.

4.2. Przykładowe rozwiązania konfliktu

Uгода mediacyjna może zawierać wiele rozwiązań, jest pewnego rodzaju planem na przyszłość, który daje szansę na współpracę byłych małżonków w kwestiach, które wymagają jeszcze wspólnych działań, przede wszystkim opieki nad dziećmi.

Przykładowo w ugodzie mediacyjnej mogą się znaleźć zapisy dotyczące podziału wspólnie zamieszkiwanego mieszkania, czyli korzystania z konkretnych pomieszczeń, sprzętów domowych, np. podział lodówki, korzystanie z kuchni, łazienki. Jeśli byli małżonkowie decydują się nie mieszkać razem, w trakcie mediacji mogą ustalić sposób spłaty małżonka wyprowadzającego się, np. poprzez oddanie mu rzeczy ruchomych i spłatę różnicy w formie pieniężnej.

W sprawie opieki nad dziećmi małżonkowie mogą szczegółowo uregulować kontakty dziecka z rodzicem, któremu ogranicza się władzę rodzicielską. Ustalenie może dotyczyć dokładnego miejsca, czasu spotkań, osób w nich uczestniczących. Także inne formy kontaktów, jak telefony, maile itp. mogą znajdować się w ugodzie. Mediacja może też pomóc w ustaleniu, w jaki sposób rodzice będą podejmowali decyzje o ważnych sprawach dziecka, takich jak np. wyjazd zagranicę lub zabieg medyczny.

Do spraw objętych ugodą mogą wejść kwestie alimentacji dzieci, jak i byłych małżonków. W porozumieniu można zawrzeć zapisy o wysokości alimentów i sposobie ich płacenia, w tym miejscu czy formie. Także sposoby przyczyniania się do zaspokajania potrzeb dziecka w innej formie niż pieniężna mogą zostać opisane w ugodzie mediacyjnej.

Warunkiem zatwierdzenia ugody w mediacji jest jej realność i zgodność z prawem, co daje dużą swobodę wyboru rozwiązań satysfakcjonujących strony. W wielu wypadkach sąd ma tylko ograniczoną możliwość wskazania rozstrzygnięcia, które w większości przypadków nie zadawalają żadnej ze stron. Dlatego też uważam, że mediacja jest lepszą metodą ustalenia kwestii okołorozwodowych.

5. Podsumowanie

Uważam, że możliwość przeprowadzenia postępowania mediacyjnego w okresie rozwodu powinna być wykorzystywana przez większość rozstających się par. Jediną sytuacją kontrowersyjną jest rozwód spowodowany przemocą domową, ponieważ wiąże się z trudnością oszacowania ryzyka i koniecznością zapewnienia osobie poszkodowanej bezpieczeństwa fizycznego i psychicznego.¹⁵ Mediacja w sytuacji przemocowej nie zawsze jest możliwa, ale w niektórych przypadkach, wydaje mi się, może być przeprowadzona. Jednakże w tym wypadku musi być prowadzona bardzo uważnie i powinna

¹⁵ H. Przybyła – Basista: Proces mediacji rodzinnych – od teorii do praktyki, Mediator nr 21/2001, s. 15.

obejmować tylko sprawy podziału majątku i opieki nad dziećmi, a nie zagłębiać się w sytuację rodzinną, co nigdy nie jest jej celem. Tego typu mediacje powinien przeprowadzać jedynie bardzo doświadczony mediator.

Możliwość mediacji w sprawach rozwodowych jest odciążeniem sędziów, którzy mając w rękach ugode mediacyjną mogą skupić się jedynie na potwierdzeniu zaistnienia przesłanek rozwodowych bez potrzeby wnikania w sytuację okolorozwodową małżonków.

Natomiast dla rozwodzących się małżonków mediacja daje chwilę wytchnienia w szamotaninie rozstania i uspokojenia sytuacji, co spowoduje skupienie się na materialnych problemach rozvodu, omijając jego emocjonalny aspekt. Daje to możliwość spokojnego, kulturalnego rozejścia, będącego szansą na budowanie w przyszłości relacji opartych na szacunku do byłego małżonka.

Plan rozvodu jako forma ugody mediacyjnej jest, moim zdaniem, rozwiązaniem korzystnym, gdyż strony mają możliwość zaplanowania dłuższego okresu czasu (np. do osiągnięcia pełnoletności przez dzieci), dzięki czemu nie powinno dojść między nimi do kolejnych konfliktów na tle spraw ustalonych w trakcie mediacji. Rozwinięcie planu na sprawy majątkowe daje szansę na spokojne współdziałanie w kwestiach wychowania dziecka, gdyż nie ma między rodzicami animozji i żalów spowodowanych niekorzystnym dla nich wyrokiem czy niezalatwionymi sprawami, np. związanymi z podziałem majątku.

NOTA O AUTORCE

Agnieszka Kwaśniewska – prawniczka, mediatorka, absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, członkini i pracowniczka Stowarzyszenia Interwencji Prawnej, udziela porad prawnych w Sekcji Pomocy Dziecku i Rodzinie SIP.

Stowarzyszenie
Interwencji
Prawnej

Tekst powstał w ramach II edycji Szkoły Sprawiedliwości Naprawczej prowadzonej przez Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk i Stowarzyszenie Interwencji Prawnej

Analizy, Raporty, Ekspertyzy 2007, nr 6 (10); lipiec 2007 r.

Komitet redakcyjny: Witold Klaus (przewodniczący), Agnieszka Jasiakiewicz, Maria Nielaczna, Małgorzata Pomarańska-Bielecka

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej
Al. 3 Maja 12 lok. 510
00-391 Warszawa
tel./fax. 22 621-51-65
e-mail: interwencja-prawna@o2.pl
www.interwencjaprawna.pl